

העימות הפנימי במחנה הג'האד העולמי

יורם שוייצר¹

הקמת ארגון דאע"ש באביב 2013 וההכרזה על הקמת 'המדינה האסלאמית' בהנהגת אבו בכר אל-בגדאדי כח'ליף ביוני 2014 יצרו קרע ופיצול בין כלל הארגונים המשתייכים למחנה הג'האד העולמי והמזדהים אתו – מחנה שבראשו ניצב עד אותה עת ארגון אל-קאעדה. ראשיתו של הסכסוך באפריל 2013, עם הכרזתו החד-צדדית של אל-בגדאדי על איחוד בין ארגון 'המדינה האסלאמית בעיראק' (Islamic State of Iraq – ISI), שאותו הנהיג כשלוחה שותפה בברית עם אל-קאעדה, לבין ארגון ג'בהת א-נוסרה בסוריה, בהנהגתו של אבו מוחמד אל-ג'ולאני. ההחלטה של אל-בגדאדי, מבלי שנועץ וקיבל אישור לכך מאיימן א-זוואהירי, מנהיג אל-קאעדה, או בלי להתיעץ בעניינה עם אל-ג'ולאני קוממה את השניים. אל-ג'ולאני אף מיהר לדחות את הכרזת האיחוד, תוך הבעת נאמנות לא-זוואהירי כאמיר אל-קאעדה וכמפקדו העליון. א-זוואהירי מצדו ניסה לפשר בין הצדדים הניצים ולשמור על אחדות השורות, אולם ניסיונו לא צלח ובמאי 2013 פסק כי עיראק תישאר באחריות אל-בגדאדי, ואילו אל-ג'ולאני יהיה אחראי לסוריה, כאשר בנוסף יהיה ארגון ג'בהת א-נוסרה השלוחה הסורית של אל-קאעדה וחבר מן המניין במערך הבריתות שלו.² לאחר שנה של ניסיונות תיווך ופשרה נוספים, שלוו בחילופי האשמות חריפים בין דוברי 'המדינה האסלאמית' לבין תומכי אל-קאעדה, הגיע הקרע לשיא בהכרזתו של א-זוואהירי בפברואר 2014 על אודות התנערותו מכל אחריות לפעילות דאע"ש בעיראק ובסוריה, וסילוקו של הארגון ממערך הבריתות של אל-קאעדה.³

מכאן, קצרה הייתה הדרך להכרזתו של דובר דאע"ש, אבו מוחמד אל-עדנאני, על הקמת 'המדינה האסלאמית' ועל מינוי אל-בגדאדי כח'ליף בסוף יוני 2014. צעד זה היווה למעשה הפיכה בתוך מחנה הג'האד העולמי והקפיץ באחת את מעמדו של אל-בגדאדי מעל לזה של א-זוואהירי לעמדת המנהיג החדש של הג'האד העולמי, מתוקף היותו מחליפו עלי אדמות של הנביא מוחמד. בעקבות זאת התעוררו מחלוקות חריפות ומאבקי כוח בין תומכי 'המדינה האסלאמית' לבין תומכי אל-קאעדה ונדרשה

מהם הכרעה חד-משמעית: האם לדבוק בהנהגה הישנה או להעביר את הנאמנות, כמתחייב, לח'ליף. המהלך הלא-שגרתי של מינוי הח'ליף קומס אנשי דת מוסלמים בכירים, אשר פסלו את החוקיות והלגיטימיות של המינוי בפרט, ואת אופן התנהלותה של 'המדינה האסלאמית' במקומות שאותם כבשה, בכלל.⁴ בנוסף, הם הפנו ישירות מכתב לאל-בגדאדי, אשר עליו חתמו 126 אנשי דת בכירים ופורסם בספטמבר 2014, ובו פורטו עיקרי ביקורתם על עוולות 'המדינה האסלאמית' ועל פרשנותה המעוותת לצווי האסלאם. הכותבים הדגישו את איסור השימוש במושגים דתיים ואת הוצאתם מהקשר שהקוראן והחדית' ייחסו להם.⁵ כן מופיעים במכתב 24 איסורים שעל פי הקוראן והחדית', 'המדינה האסלאמית' עוברת עליהם: איסור לפסוק פסק הלכה (פתווה) בלי להכיר כהלכה את הטקסטים האסלאמיים, איסור על "תכפיר" (הכרזת מוסלמים כ"בלתי-כשרים"), איסור עבדות, איסור ניצול נשים וילדים, איסור פגיעה בנוצרים או בעמי הספר (אהל א-ד'ימה) ואיסור לכפות על אנשים להמיר את דתם. 'המדינה האסלאמית', מצדה, התעלמה מהגינוי הגורף ומדברי הביקורת, כשבפועל היא מבטלת את חשיבותם אל מול עליונותו של הח'ליף אל-בגדאדי.⁶

תוצאה מרכזית וברורה של מהלכי אל-בגדאדי הייתה הטלתה העזה בשורות מחנה הג'האד העולמי. עד הקמת 'המדינה האסלאמית', וחרף שורת המכות שספג ארגון אל-קאעדה בעשור האחרון בשל אבדן רבים ממפקדיו "ההיסטוריים", ובראשם מנהיגו בן-לאדן,⁷ הוא הצליח לשמר את נאמנותם של שותפיו המרכזיים ובהם אל-קאעדה בחצי-האי ערב, אל-קאעדה במגרב האסלאמי, א-שבאב הסומלי, ג'בהת א-נוסרה (שהחליף ב-2014 את אל-קאעדה בעיראק, לאחר שאל-בגדאדי סולק בידי א-זוואהירי) ואל-קאעדה בתת-היבשת ההודית (AQIS – Al Qaeda in the Indian Sub Continent).⁸ אולם, לאחר הקמת 'המדינה האסלאמית' החלו פילוגים בתוך הארגונים וביניהם, וכן תהליך של העתקת נאמנויות מא-זוואהירי לח'ליף אל-בגדאדי, בעיקר בקרב ארגונים שנהגו לראות באל-קאעדה ובמפקדו העליון מודל לחיקוי, מורה הלכה ומקור להזדהות. מאז הקמתה הצליחה 'המדינה האסלאמית' לצרף לשורותיה ארגונים ופלגים שחלקם הזדהו בעבר עם אל-קאעדה, המאוגדים כיום ב-34 פרובינציות ('וילאיתים') ופועלים בעיראק, סוריה, מצרים, לוב, תימן, אלג'יריה, ערב הסעודית, ח'וראסאן (אפגניסטן-פקיסטן-רפובליקות מרכז-אסיה), צפון-קווקז וניגריה. ארגונים שונים הפועלים במדינות הללו נשבעו אמונים לאל-בגדאדי אחרי תהליך ממושך, שבו נבחנו בקפידה ונמצאו מתאימים על ידי 'המדינה האסלאמית' להתקבל לשורותיה כשותפים-כפיפים. הקריטריונים בחנו את מידת תרומתם הפוטנציאלית של הארגונים לקידום האינטרסים של 'המדינה האסלאמית', את יכולתם המבצעית, את אחיזתם בשטח נרחב ואת יכולתם לאחד ארגונים נוספים תחת הנהגתם ונאמנותם המלאה לרעיון הח'ליפות. ארגונים אלה ברובם הזדהו בעבר עם אל-קאעדה וחלקם אף הביעו נאמנות לארגון,

שאותו המירו בנאמנות ל'מדינה האסלאמית'. בין הבולטים בארגונים אלה ראוי לציין את 'אנצאר בית אל-מקדס' – ארגון מצרי סלפי-ג'האדי הפועל בעיקר בחצי-האי סיני אך גם בתוככי מצרים, אשר הביע בעבר נאמנות לבן-לאדן ולמחליפו א-זוואהירי עם הקמתו בשלהי 2011, ונשבע אמונים ל'מדינה האסלאמית' בנובמבר 2014 ושינה את שמו ל'וילאית סיני'. עם זאת, ראוי לציין כי במצרים פועלים עדיין פלגים שלא שינו נאמנות, כדוגמת קבוצת המוראביטון בהנהגתו של השאם אל-עשמאוו, שנטש את 'אנצאר בית אל-מקדס' לטובת פעילות עצמאית עם זיקה לאל-קאעדה.⁹

ארגון נוסף הפועל באזור גאוגרפי שונה, שהיה מזוהה בעבר עם אל-קאעדה למרות שלא היה שייך באופן רשמי למערכת הבריתות שלו ועבר לשורות 'המדינה האסלאמית', הוא בוקו חראם הניגרי. ארגון זה קיים קשרים הדוקים עם אל-קאעדה ושותפיו, בעיקר במגרב ובסומליה, אשר התבטאו באימון פעיליו ובמימוןם על ידי האחרונים. כך עבר בהדרגה לשתף פעולה עם 'המדינה האסלאמית' עד לאיחוד הרשמי ביניהם במרס 2015, כאשר מנהיגו, אבו בכר שקאו, נשבע אמונים לאל-בגדאדי. תהליכים דומים עברו על קבוצות כדוגמת 'עקבה איבן נאפע' בתוניסיה, ארגון 'אנצאר א-שריעה' בלוב, לוחמים שפרשו מ'אמירות הקווקז' בצ'צ'ניה ובדגסטן ופלגים פורשים מקרב הטליבאן ושותפיו באפגניסטן, שהוכרו כ'וילאית ח'וראסאן'. צעד דומה ביצעו ארגונים אחרים כדוגמת 'אל-אנצאר א-דולה אל-אסלאמיה' בעזה וארגונים בדרום-מזרח אסיה כדוגמת 'אבו סייף' בפיליפינים וארגון 'ג'מעת אנצאר וא-תווחיד' (JAT - Jamaah Ansharut Tauhid) באינדונזיה. בהקשר זה בולט במיוחד המעבר של הארגון האוזבקי (The Islamic Movement of Uzbekistan) IMU, אשר היה מבעלי-הברית הבולטים של אל-קאעדה ושיתף אותו פעולה באופן הדוק במשך שנים רבות באפגניסטן ובפקיסטן. בעקבות הכרזת מותו של מולה עומר, מנהיג הטליבאן ההיסטורי שכיהן כאמיר של אל-קאעדה ושותפיו, נשבע גם הוא אמונים לאל-בגדאדי ב-31 ביולי 2015.¹⁰

השיח הציבורי והממסדי – המודיעיני, האקדמי והתקשורתי – אשר לתוצאות העימות המתנהל בין שני המחנות מצביע על הכרעה ברורה לטובת 'המדינה האסלאמית'. ההשקפה הנחרצת והפסימית ביותר אשר לסיכוייו של אל-קאעדה לשרוד מן העימות עם 'המדינה האסלאמית' נשמעה דווקא מפי אלה הנתפסים כבני-סמכא וכתומכי אל-קאעדה, ואשר היו אף מהבולטים באנשי הדת הבכירים שחתמו על המכתב שהופנה נגד מינויו של אל-בגדאדי: בריאיון נדיר שהעניקו לנוי יורק טיימס ביוני 2015 טענו מוחמד אל-מקדיסי ואבו קתאדה – שניים ממורי ההלכה החשובים ומתומכי אל-קאעדה – כי הארגון הגיע אל קצה דרכו וכי הוא הפסיד במערכה נגד 'המדינה האסלאמית'.¹¹ קביעה זו בנויה לדידם על דימוי 'המדינה האסלאמית' כישות טרור מצליחה, בעלת הישגים צבאיים בכיבוש ובשליטה בשטחים נרחבים, בעיקר בעיראק ובסוריה, אשר

נהנית מכיסוי תקשורתי עולמי חסר תקדים – בניגוד לאל-קאעדה, המתקשה לגייס אמצעים והשפעה בקרב הצעירים המוסלמים.

בהקשר זה ראוי לציין לשם המחשה, כי בשנתיים שחלפו מאז הקמת דאע"ש וההכרזה על הקמת 'המדינה האסלאמית', מושגים אלה מופיעים בגוגל למעלה מ-240 מיליון פעמים, לעומת כ-50 מיליון איזכורים של אל-קאעדה. האסטרטגיה התקשורתית המתוחכמת של 'המדינה האסלאמית' מתבססת על פעולות במרחב הסייבר, שאותן היא מבצעת באמצעות אגף התקשורת שלה בערוצי המדיה החברתית: יו-טיוב, פייסבוק, טוויטר, טאמבלר ואחרים. לצד פעילות זו מתקיימת פעילות תקשורתית עצמאית של אוהדיה ותומכיה, המקדמים את ענייניה במדיה החברתית, ויחדיו הן מתגבשות לכלל עוצמה רכה אפקטיבית.¹² מנגד, אל-קאעדה ושותפיו, אשר נתפסו בעבר כאמני השימוש ב"תקשורת הישנה" לקידום האג'נדה של הג'האד העולמי ופעילים כיום גם הם במדיה החברתית "המודרנית", אינם פנויים או אינם מסוגלים, בשל מגבלות באמצעים וכוח אדם, להתחרות בשלב זה ב'מדינה האסלאמית'. במקום זאת הם מתמקדים בעיקר במאמצים מיוחדים לביצור מעמדם בזירות הלחימה השונות, שבהן הם מתחרים עם אנשי 'המדינה האסלאמית' על הדומיננטיות בקרב תומכי הג'האד העולמי.

המאבקים הצבאיים בין שני המחנות מתנהלים כיום בזירות שונות, כשביטוי בולט לכך ניתן למצוא בסוריה, המהווה זירת ג'האד מרכזית. ג'בהת א-נוסרה, בשיתוף ארגונים החברים בקואליציות מקומיות כדוגמת 'ג'יש אל-פתח' ו'אנצאר א-שריעה' נלחמים ב'מדינה האסלאמית' (ובכוחות המשטר) באזורי אדליב, דרעא וחלב.¹³ בלוב לוחמים ארגונים תומכי אל-קאעדה, וביניהם 'מג'לס שורא דרנה' שהתאחד עם 'גדודי אבו סלים', נגד שותפי 'המדינה האסלאמית'. בקווקז קיימת יריבות בין ארגון 'אמירות הקווקז' שהביע אמונים לאל-קאעדה בקיץ 2014¹⁴ לבין פעילים בארגון שנשבעו אמונים והתקבלו לשורות 'המדינה האסלאמית' ביוני 2015. באפגניסטן, מנהיג הטליבאן החדש, מולה אחת'ר מוחמד מנצור, העניק מחדש תמיכה לאל-קאעדה, לאחר שקיבל שבועת אמונים מא-זוואהירי באוגוסט 2015.¹⁵ גם בתימן ובערב הסעודית נראה כי ארגון אל-קאעדה בחצי-האי ערב טרם אמר את מילתו האחרונה במערכה מול 'המדינה האסלאמית'. למרות מספר פיגועי ראווה שביצעו ארגונים המזדהים עם 'המדינה האסלאמית' בערב הסעודית ובתימן, נראה כי התמיכה באזורים הללו נוטה לכיוון הברית של אל-קאעדה ושותפיו. גם באפריקה אין בשלב זה יתרון לאף אחד מהצדדים – בניגריה מרכז בוקו חראם את התמיכה ב'מדינה האסלאמית', ובסומליה משמש א-שבאב נציגו ותומכו של אל-קאעדה.

על אף התנופה והדימוי המנצח שממנו נהנית 'המדינה האסלאמית' כישות עצמאית בעלת יומרות מרקיעות שחקים לכיבושים ולהקמת ח'ליפות, היא נמצאת רק בתחילת דרכה – בייחוד כשהיא ניצבת מול קואליציה של יותר מ-60 מדינות ערביות ומערביות.

אל-קאעדה, לעומת זאת, שעד לאחרונה נתפס בעיני רבים כאיום הטרור המסוכן מכולם, דווקא נהנה מהסטה חלקית של תשומת הלב של הקואליציה הבינלאומית ממנו והלאה, ובחסות מסך העשן שמפזרת 'המדינה האסלאמית' הוא מנצל את ההזדמנות כדי לשקם ולבסס את תשתיתו במקומות שונים בעולם. נראה, אם כן, כי למרות הנחרצות שבה מוכתרת 'המדינה האסלאמית' כמנהיגתו החדש והבלתי-מעורער של מחנה הג'האד העולמי, עדיין מוקדם מדי להספיד את השפעתם של אל-קאעדה ומערכת הבריתות שלו על מפת הטרור העולמי.

חשוב להבין כי היריבות בין אל-קאעדה ושותפיו לבין 'המדינה האסלאמית' ותומכיה אינה נובעת ממחלוקת על החזון, אלא ממחלוקת על האסטרטגיה הנדרשת על מנת להגשימו ועל הקצב והדרך היעילה שבה אפשר לממשו. התחרות המרה ביניהם נובעת במידה רבה ממניעים אישיים וארגוניים המנחים מאבק על יוקרה ועוצמה. ייתכן כי ברבות הימים, לאחר הסתלקותם של מנהיגי אל-קאעדה ו'המדינה האסלאמית', ובעיקר לנוכח האפשרות כי שני המחנות יוכו קשות על ידי הקואליציה הבינלאומית הפועלת נגדם, הם ייאלצו בעל כורחם לשוב ולפעול יחדיו כדי להתגונן וכדי לנסות לקדם את חלומם – להחזיר את עטרת האסלאם ליושנה. נראה כי בטווח הקצר תימשך התחרות המרה בין המחנות על לבם ותמיכתם של אוהדיהם, המתנהלת כיום במלוא עוצה. אולם, בעתיד הם עלולים לפעול בצוותא ולהחריף את איום הטרור הבינלאומי הסלפי-ג'האדי – יחד ולחוד. לכן, על מנהיגי הקואליציה הבינלאומית נגד הטרור להמשיך לפגוע בשני המחנות גם יחד, אשר למרות המאבק ביניהם משתייכים לאותו זרם רעיוני ומטרתיהם דומות, אף כי דרכם הנוכחית שונה ונתונה במחלוקת פנימית. המערכה נגד אל-קאעדה ובעלי-בריתו חייבת להימשך במלוא התנופה, במקביל למערכה המתרכזת כיום בבלימת התפשטותה של 'המדינה האסלאמית', משום שמדובר בשני צדדים של אותה מטבע. התחרות ביניהם היא כר פורה לפעילות 'הפרד ומשול'. זו הזדמנות לפעילות של לוחמה מודיעינית מבצעית לשיסוי מחנה אחד במשנהו, באמצעות גיוס פעילים מקרבם וניהול לוחמה פסיכולוגית מבצעית להשחרה ולליבו קרבות ביניהם. אסור לאכזריות הקיצונית של התנהלות 'המדינה האסלאמית', המקשה את זו של אל-קאעדה ושותפיו, ליצור אשליה כי ניתן להגיע להבנות עם שני ארגונים אלה. אחריותם של מנהלי המערכה נגדם חייבת להתמקד בהכרעה של שניהם כאחד.

הערות

- 1 ברצוני להודות לטלי רוטשילד, עוזרת מחקר בתכנית למחקר טרור ומלחמה בעציונות נמוכה, על סיועה לכתיבת מאמר זה.
- 2 Basma Atassi, "Qaeda chief annuls Syrian-Iraqi jihad," *Al-Jazeera*, June 9, 2013, http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013699425657882.html?utm=from_old_mobile_mergerle

- 3 Liz Sly, "Al-Qaeda disavows any ties with radical Islamist ISIS group in Syria, Iraq," *Washington post*, February 3, 2014, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/al-qaeda-disavows-any-ties-with-radical-islamist-isis-group-in-syria-iraq/2014/02/03/2c9afc3a-8cef-11e3-98ab-fe5228217bd1_story.html; Thomas Joscelyn, "Al Qaeda's general command disowns the Islamic State of Iraq and the Sham," *The Long War Journal*, February 3, 2014, http://www.longwarjournal.org/archives/2014/02/al_qaedas_general_co.php
- 4 Agence France Presse-Amman, "Jordan's Abu Qatada says caliphate declaration 'void'," *Al-Arabiya*, July 16, 2014, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/07/16/Jordan-s-Abu-Qatada-says-caliphate-declaration-void-.html>; Dr. Tariq Abd al-Halim and Hani al-Sibai, "A Declaration of Innocence so as to Allow Both Those Who Die and Those Who Live [to] Be Aware," *Jihadology*, April 19, 2014, <http://jihadology.net/2014/04/19/new-audio-message-from-dr-%E1%B9%ADariq-abd-al-%E1%B8%A5alim-and-hani-al-sibai-a-declaration-of-innocence-so-as-to-allow-both-those-who-die-and-those-who-live-be-aware/>
- 5 Open Letter to Dr. Ibrahim Awwad Al-Badri, alias 'Abu Bakr Al-Baghdadi', and to the Fighters and Followers of the Self-Declared 'Islamic State', September 19, 2014, <http://www.lettertobaghdadi.com>
- 6 שם.
- 7 יורם שוייצר, "אל-קאעדה והג'האד העולמי – בחיפוש אחר כיוון", בתוך: ענת קורץ ושלמה ברום (עורכים), **הערכה אסטרטגית לישראל 2012–2013** (תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2013), <http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/%D7%A9%D7%95%D7%99%D7%99%D7%A6%D7%A8.pdf>
- 8 al Qaeda in the Indian subcontinent, AQIS)) *Global Security*, "Muhammad Jamal Network (MJN) al-Qa'ida in Egypt Jamal Network," N.D, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/mjn.htm>; Ahmed Eleiba, "What is the significance of Al-Qaeda's presence in Sinai?" August 2, 2015, *Al-Ahram*, <http://english.ahram.org.eg/News/136788.aspx>
- 10 Jund Allah Studios, "Jund Allah Studios presents a new video message from the Islamic Movement of Uzbekistan: "Ramaḍān Message and Announcing In It Its Bay'ah to the Caliph of the Muslims Abū Bakr al-Baghdādī," *Jihadology*, July 31, 2015, <http://jihadology.net/2015/07/31/jund-allah-studios-presents-a-new-video-message-from-the-islamic-movement-of-uzbekistan-rama%E1%B8%8Dan-message-and-announcing-in-it-its-bayah-to-the-caliph-of-the-muslims-abu-bakr-al-bagh/>
- 11 The Soufan Group, "Islamic State Gains Traction in Southeast Asia," *The Soufan Group*, August 12, 2014, <http://soufangroup.com/tsg-intelbrief-islamic-state-gains-traction-in-southeast-asia>
- 12 Shiv Malik, Ali Younes, Spencer Ackerman and Mustafa Khalili, "How Isis crippled al-Qaida," *The Guardian*, June 10, 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/jun/10/how-isis-crippled-al-qaida>
- 13 Aaron Y. Zelin, "Picture or It Didn't Happen: A Snapshot of the Islamic State's Official Media Output," *Perspectives on Terrorism*, 9:4, August 2015, p. 88, <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/445/html>
- 13 Live Leak, "Syria - Announcement of the Formation of a New Rebel Coalition for Aleppo, Ansar ash-Sharia," *Live Leak*, July 2, 2015, http://www.liveleak.com/view?i=1a0_1435867919; Ben Hubbard, "Al Qaeda Tries a New Tactic to Keep Power: Sharing It," *The New York Times*, June 9, 2015, <http://www.nytimes.com/2015/06/10/world/middleeast/qaeda-yemen->

syria-houthis.html?_r=0; מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית, יולי 2015, http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20838/H_113_15_1417619654.pdf

Bill Roggio & Thomas Joscelyn, "Russian Troops Kill Leader of Islamic Caucasus Emirate," 14 *The Long War Journal*, April 19, 2015, <http://www.longwarjournal.org/archives/2015/04/russian-troops-kill-leader-of-islamic-caucasus-emirate.php>

Alessandria Masi, "Al Qaeda Leader Pledges Allegiance To New Afghan Taliban Leader As 15
ISIS Makes Gains In Afghanistan," *Ibtimes*, August 13, 2015, <http://www.ibtimes.com/al-qaeda-leader-pledges-allegiance-new-afghan-taliban-leader-isis-makes-gains-2053044>

Joanna Paraszczuk, "Is al-Zawahiri's oath to Taliban a sign al-Qaeda is finished? Will ISIL step In?," *Informed Comment*, August 16, 2015, <http://www.juancole.com/2015/08/zawahiris-taliba-finished.html>